

Capitolul I

Complexitatea naturii umane și contradicțiile inerente fenomenului moral. Ipoteze introductive

1. Ambivalența originară a naturii umane

Natura umană se instituie ca un concept ambivalent și numai aparent ambiguu, căci natura nu este anulată în structura ființării omului, ci numai suprimată în forma ei immanentă pentru a reapare ca moment constitutiv al umanului, devenind astfel aptă de o continuă remodelare și evoluție sub imperiul acestei noi calități.

Recunoașterea acestei ambivalențe, în fond ușor de observat și evidentă la nivelul bunului simț, dar și persistent contestată de toate religiile în alianță cu spiritualismul savant, apare ca fiind nodul gordian al oricărui demers cognitiv în spațiul atât de eterogen al moralității. Nu poți intra în labirintul acestui spațiu existențial fără a fi nevoit să accepți – ca un fir al Ariadnei – evidența acestei complexități a ființării umane, care se extrapolează cu toate

contradicțiile sale asupra eticului și obligă gândirea critică să accepte acest drum sinuos al cunoașterii.

Căci, abia pe calea unei asemenea confruntări devine posibilă pătrunderea, pas cu pas, în contradicțiile moralității, generate la bază de condiția duală și contradictorie a ființării omului, care este, în același timp, natură și natură umanizată, sensibilitate pură și totodată ponderată, modelată sub imperiul rațiunii. Dar, din această stare duală, genuină și generativă, rezultă originalitatea dinamismului său interior, o tendință de adecvare și de inepuizabilă plasticitate, aptitudinea spre experimentare și acumulare, dezvoltare continuu și ascendent reprodusă.

Această dualitate generativă, conținută în substanța naturii umane, stă la rădăcina propriei sale dinamici obiective, pe temeiul căreia apar spontan – în cursul celor mai rudimentare îndeletniciri – acele noi potențialități care, dezvoltate prin acumulări infinitezimale, diferențiază și disting procesul de geneză al acestei atât de originale instituiri.

Tema, azi dincolo de orice controversă de fond la nivelul antropologiei, continuă să lase loc confuziilor și opiniilor opuse intransigente îndată ce este abordată din perspectiva etică, întrucât aici interogația vizează natura sufletului uman luat aparte și, implicit, ponderea binelui și a răului în om; încât suflet-bine-rău par să constituie triada necuprinsei nefericiri fără de leac a destinului uman. Astfel, ipoteza curentă este înclinată să vadă sensibilitatea (naturalitatea) ca aflându-se la originea răului, a negativității, în timp ce umanul s-ar institui, dimpotrivă, exclusiv din puterea rațiunii sau a spiritului de a-și domina și înfrânge răul propriei naturi sensibile. Chiar și teorii, cum ar fi psihanaliza, continuă să plătească pe alocuri un tribut greu acestui dualism interpretativ.

Evident, orice abordare a temei umane ca proces al detașării și diferențierii istorice de simpla natură implică distingerea unei dimensiuni etice activ efervescente, în cuprinsul căreia dihotomia bine – rău nu poate fi eludată. În același timp, însă, binele și răul nu sunt abstracții apriorice și autonome, independente de condiția umană și de dinamica omenescului, ci țin de conexiunea omului cu condiția sa, de lanțul interacțiunilor care îi stimulează evoluția, limitând-o totodată și înscriind-o în sfera posibilului.

Natura umană e o natură modificată, umanizată, produsul unui proces lent, complex și contradictoriu, al unui proces „istorico-natural” (Marx), pe parcursul căruia se instituie modul umanului, natura și negația sa, într-o unitate nouă și calitativ distinctă. În această ființare natura nu dispare, ci persistă într-o altă structură, ca natură umană sau ca unitatea „simplei naturi” cu ceea ce i se opune sub forma negației sale, respectiv ca instituire a unui mod, nou, nenatural al ființării: omenescul. Spinoza introduce diferența între conceptul de *natura naturans* (ceea ce este prin sine) și cel de *natura naturata* (ceea ce *derivă* din prima și implică modificări de esență privind *intelectul și voința*). Procesul ca atare este obiectiv și se plasează în afara oricărei judecăți de valoare, funcție de bine și de rău.

Pe parcursul acestei geneze, care este o desprindere din strânsoarea lanțului cauzal inexorabil al naturii, se constituie spontan realitatea umană, devenită faptul relevant al acestei desprinderi de simpla natură. Prin actul care o instituie, ființarea umană se distinge pe sine de restul naturii, pe care o continuă și căreia i se opune vizând să și-o subordoneze.

Din acest moment, termenul nemijlocit de raportare al ființării umane încetează să fie simpla natură, natura imaculată; raportul devine mediat de existența fie și a celei mai mici ambiante

comunitare (sociale), care modifică imperceptibil, dar tenace, până și raportul fiecăruia cu sine însuși precum și cu celălalt, ca instituiri existențiale umane, interioare acestei modalități de existență, însă exterioare față de simpla natură, integrată totuși și ea, ca mediu ambiant inerent al propriei lor existențe. Încât omul însuși, fără a înceta să fie natură, se înscrie – prin dinamica propriei sale ființări active – într-un proces, de modificare și modelare continuă (sensibilitate, intelect, voință), a naturii sale. Natura sa se instituie, astfel, ca socială și istorică, câștigă continuu în plasticitate, se deschide spre o continuă și mereu imprevizibilă evoluție, însumând de fiecare dată noi determinații ale dezvoltării sale. Se conturează un dinamism al ființării sale originale, care modelează structura însăși a naturii umane și fără înțelegerea căreia orice încercare de a răspunde la întrebarea: *ce este morala ?* sau: *cum este morala posibilă ?* se condamnă la sterilitatea postulatelor, apriorism și incognoscibilitate.

2. Particularitatea naturii umane ca ființare activă

Ca ființare sub acțiunea propriei sale autodezvoltări, natura umană se definește, înainte de toate, prin originalitatea manifestărilor sale vitale: actul de muncă și producerea de unelte. Modificarea inerentă a naturii înconjurătoare și modelarea simultană a propriei sale sensibilități conturează astfel geneza unui proces de acumulare înfinitezimală în planul dispozițiilor, în diferențierea aptitudinilor și în instituirea volițiunii.

Kant intuiește, pe parcursul cercetărilor sale antropologice, că mâna omului este produsul îndelung modelat, ca efect retroactiv al muncii, iar Hegel deduce, în investigațiile sale asupra fenomenologiei spiritului, că munca formează. Dinamica acestei autofor-

Cuprins

Introducere 11

Capitolul I

Complexitatea naturii umane și contradicțiile inerente

- fenomenului moral. Ipoteze introductive** 17
1. Ambivalența originară a naturii umane 17
 2. Particularitatea naturii umane ca ființă activă 20
 3. Universul obiceiurilor. Cristalizarea lor ca repere
 existențiale și dinamica lor contradictorie 22
 4. Plasticitatea moravurilor 28
 5. Locul obiceiului în evoluția naturii umane 32
 6. Obiectivitatea și subiectivitatea momentului imperativ .. 33

Capitolul II

Principiul moralității în dinamica istorică a etosului 36

1. Cu privire la natura și contradicțiile principiului
 moralității în procesul cunoașterii de sine a omului.
 Perspectivă ontologică 36

2. Știința „faptului” și știința „cauzei”	40
3. Apelul la dimensiunea experienței în cunoașterea etică ...	42
4. Momentul subiectiv al opiniei în disciplinele umaniste ...	45
5. Conexiunea originară a opiniei cu principiul moralității	47
6. Opționalizarea acțiunii umane	52
7. Caracterul determinat al acțiunii umane și emergența forței sale motrice ca voință și principiu al moralității ...	54

Capitolul III

Faptul moral ca dimensiune ontologică în structura

acțiunii umane	62
1. Faptul moral și faptul de viață	62
2. Multiplicarea alternativelor și locul faptului moral în opțiunile umane	65
3. Faptul moral ca „rupere de echilibru”	69
4. Starea tensivă a faptului moral	71
5. Implicația morală a activității	72
6. Trebuiele interior	74
7. Locul faptului moral în geneza capacităților umane	75

Capitolul IV

Natura contradictorie a etosului și ascendența funcției

subiectivității în moralele dominante	80
1. Controversa dintre principiul „omul ca măsură” și principiul „binele-în-sine”	80
2. Trei momente scoase la lumină de cercetarea hegeliană	82
3. Efectul diferențierii de interese asupra moravurilor și geneza unui nou suport existențial	84
4. Impasul existențial și semnificația substituirii principiului „omul ca scop” prin „binele-în-sine”	85

- 5. Diferite sensuri de interpretare a principiului sofist 87
- 6. Sensul convertirii moralei obiective în morală
subiectivă 91

Capitolul V

Sens și contrasens în afirmarea conștiinței-de-sine

- ca autonomă** 94
- 1. De la incertitudinea asupra existentului
la tulburarea conștiinței-de-sine 94
- 2. Reevaluarea virtuții și funcția substitutivă
a moralei subiective 99
- 3. Suferința ca virtute și valoarea ei morală
în epocile de marasm și degradare a condiției umane .. 105
- 4. Pozitivarea suferinței ca efect al rațiunii practice 109
- 5. Trecerea antagonismului social într-un antagonism
al subiectivității 112

Capitolul VI

Normativitatea și travestirea funcțiilor sale

- în moralele de dominație** 115
- 1. Normele morale – regulator al vieții sociale 115
- 2. Alternanța normelor morale în procesul
dezvoltării istorice 117
- 3. Ființarea duală a normei morale 118
- 4. Structura duală a normei și coliziunea
momentelor sale 120
- 5. Normativitatea ca lege tendențială a acțiunii
și ca limită 123
- 6. Participarea subiectivă la norma morală – condiție
a ființării acesteia 125

7. Starea de angajare ontologică a sistemelor normative și instrumentarea lor ca mijloace de dominație în condițiile antagonismelor sociale. Normativitatea disimulată 128
8. Efectul de disimulare a normativității morale 130

Capitolul IV

Paradoxele moralității în epocile de răscruce ale istoriei 137

1. Fapt de conștiință și fapt de realitate în substanța fenomenului moral 137
2. Ipoteza caracterului constant tensiv și conflictual al perioadelor de cotitură în procesul dezvoltării 142
3. Descoperirea de sine a individualității și identificarea efectului antagonismelor sociale cu „răul din noi” 146
4. Efectul de diferențiere a individualităților – lege a dezvoltării umane 148

Capitolul VIII

Înțelesul moralei în dezvoltarea societății 153

1. Diferența dintre înțelesul comun al moralei și funcția ei socială efectivă 153
2. Morala ca dimensiune practică a evoluției umane 156
3. Efectul de substituție a antagonismelor sociale prin antinomiile subiectivității morale 159

Capitolul IX

Descifrarea ontologică a limbajului moral 166

1. Omul activ ca măsură a tuturor lucrurilor 166
2. Omul – cauza sui 170
3. Revalorizarea ontologiei 174

Capitolul X

Corelația om-faptă și cum este posibilă

inițiativa umană	178
1. Resursele omului și controversa asupra necesității	178
2. Substratul existențial al unei confruntări istorice	185
3. Omul – ființă „care are nevoi”	188

Capitolul XI

Metamorfozele moralei 194 |

1. Puterea de a acționa și puterea banului ca revers al ei	194
2. Idealul omului de onoare și rafinata știință a ipocriziei	201
3. Transparență și disimulare ca termeni corelativi în procesul dezvoltării moravurilor	205

Capitolul XII

Tendențe complementar-contradictorii de cristalizare

a modelului ontologic	211
1. Normalitatea noului ev sau fețele lui Janus	211
2. Sensul ontologic al alternativelor morale	215
3. Diferențierea în planul interesului și contradicțiile inerente practicii morale: libertate practică și libertate morală	220
4. Sentimentul moral	222
5. Problema care rămâne	226

Capitolul XIII

Contradicția internă a câmpului moralității și caracterul ei

istoric-stadial	236
1. Necesitatea ca ax al impulsului etic	237

2. Locul eticului	241
3. Eticul sub guvernarea necesității	243

Capitolul XIV

Efectul de creativitate al etosului	258
1. Actul de cunoaștere și instituirea moravurilor	258
2. Difuziunea intrafilosofică a eticului	259
3. Punctul de trecere al concepției practice despre lume la morala corespunzătoare	266
4. Sensul ontologic al demersului cognitiv în practica morală	271
5. Voința ca energie istorică subiectivă	274

Capitolul XV

Instituirea voinței de a acționa ca dimensiune morală prioritară	279
1. Conceptul voinței	279
2. Este voința liberă ?	282
3. Convergența și divergența (non-coincidența) voinței de a acționa cu principiul moralității	286
4. Voința – condiție necesară dar insuficientă a binelui ...	288
5. Autonomia (libertatea) voinței și sensul imperativului în dezvoltarea moralității	290
6. Locul privilegiat al voinței în alternativele contemporaneității	293
7. Dificila naștere a direcției noi în cercetarea moralei ...	296

<i>Postfață</i>	305
-----------------------	-----

<i>Bibliografie</i>	307
---------------------------	-----